

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-78>

УДК 338.48

СТАЛИЙ ТУРИЗМ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ПОСТРАЖДАЛИХ ТЕРИТОРІЙ

SUSTAINABLE TOURISM AS A TOOL FOR PRESERVING CULTURAL HERITAGE AND RESTORING AFFECTED AREAS

Заваріка Галина Михайлівна

доктор географічних наук, професор,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5601-9331>

Зеленко Олена Олександрівна

доктор економічних наук, професор,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4880-246X>

Zavarika Galyna, Zelenko Olena

Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

Стаття присвячена актуальним питанням сталого туризму як інструменту збереження культурної спадщини та відновлення постраждалих територій. У ході дослідження: визначено оновлений зміст складових концепції сталого розвитку туризму; проаналізовано та систематизовано конкретні приклади постраждалої культурної спадщини на території України; досліджено світовий досвід та українську сучасну практику щодо способів зберігання культурних об'єктів під час бойових дій та організації відновлювальних робіт з метою подальшої меморіалізації. На реальних прикладах доведено, що концепція сталого туризму в оновленій інтерпретації має і надалі проваджуватися на території України, адже вже проявлена соціальна відповідальність всіх стейкхолдерів галузі та їх соціальний діалог на міжнародному рівні стануть запорукою збереження та відновлення національної культурної спадщини України.

Ключові слова: сталий туризм, культурна спадщина, післявоєнне відновлення, меморіалізація.

The crisis accompanying the tourism industry at the international level forces us to look for adequate tools for its solution. The problem is especially acute in Ukraine, where, in addition to the pandemic, full-scale hostilities have begun, accompanied by the destruction, destruction and theft of the historical and cultural heritage of the Ukrainian nation. The article is devoted to the topical issues of sustainable tourism as a tool for preserving cultural heritage and restoring affected areas. The purpose of the study is to update the content of the concept of sustainable tourism, and to substantiate the need for its implementation to preserve the cultural heritage and restore the affected territories of Ukraine. During the research, the following methods of qualitative, historical, statistical and graphic analysis, synthesis, and induction were used. In the course of the research: the updated content of the components of the concept of sustainable development of tourism was determined; specific examples of damaged cultural heritage on the territory of Ukraine were analyzed and systematized; the world experience and modern Ukrainian practice regarding the methods of storing cultural objects during hostilities and the organization of restoration work for the purpose of further memorialization were investigated. It was established that the largest share of damaged monuments is located in Kharkiv and Kyiv regions, and destroyed and destroyed – in Donetsk and Kharkiv regions. It is proposed to study the experience of other countries in the protection and preservation of monuments, to carry out monitoring of lost cultural resources and attempts to restore or return the looted heritage of the Ukrainian people. Real examples have proven that the concept of sustainable tourism in an updated interpretation should continue to be implemented on the territory of Ukraine, because the already demonstrated social responsibility of all stakeholders of the industry and their social dialogue at the international level will be a guarantee of the preservation and restoration of the national cultural heritage of Ukraine.

Keywords: sustainable tourism, cultural heritage, post-war restoration, memorialization.

Постановка проблеми: Проблема сталості та розвитку як ніколи актуальна для усього глобального світу. Загроза воєнної агресії спрямованої проти цивілізованих націй; знищення культурної спадщини; економічний занепад багатьох галузей промисловості у зв'язку із порушенням ланцюгів постачання; продовольча криза, пов'язана із розграбовуванням та блокадою експорту зерна з України в інші країни світу – це об'єктивні обставини, в у яких опинилась більша частина країн світу.

Україна, яка безпосередньо переживає активні бойові дії на власній території страждає не тільки від економічних втрат. Варварське вторгнення російської армії супроводжується руйнуванням пам'яток історії та культури цінність яких для світової спадщини навіть не можливо уявити. Концепція сталого туризму та її реалізація у новій інтерпретації може стати інструментом відновлення втраченої історико-культурної спадщини та способом насадження і пропаганди національних культурних цінностей так само як і глобальних цінностей країн цивілізованої частини світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематикою розвитку сталого туризму займалися велика кількість українських і закордонних дослідників. На особливу увагу заслуговують роботи В. Бруч та Н. Галиш [1], О. Роїк та М. Лущик [2], Г. Чепурди [3], Г. Гапоненко, О. Євтушенко та І. Шамари [4], М. Грицюк та Ю. Грицюк [5]. Більшість публікацій присвячена стратегічним аспектам впровадження концепції сталого туризму із урахуванням певних регіональних особливостей.

Просторово-рекреаційну оцінку об'єктів історичної і культурної спадщини України та їх географічного розміщення здійснювали багато дослідників. Внесок у способи вирішення проблеми руйнування пам'яток зробили такі українські науковці як В. Бадяк, Г. Денисенко, В. Горбик, О. Лесик. Зокрема вони досліджували дії радянського тоталітарного режиму на українських землях у другій половині ХХ століття.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Охорона та захист цінностей культурної спадщини є пріоритетним завданням органів місцевої та державної влади. Закон України «Про охорону культурної спадщини» є документом, який регулює організаційні, соціальні, правові та економічні відносини у сфері збереження культурно-історичної спадщини, з метою її збереження, застосування культурних пам'яток у суспільному житті, захисту культурно-істо-

ричної спадщини в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь [6]. Необхідність захисту культурної спадщини висвітлюється також у багатьох національних нормативно-законодавчих документах, а також у міжнародних конвенціях, ратифікованих Україною [7; 8; 9]. Між тим, проблеми по збереженню та відновленню культурної спадщини, які постали перед Україною внаслідок російської агресії ще не досліджені, тому є надзвичайно актуальними.

З іншого боку, у світлі сучасних подій в Україні, потребує оновлення і концепція сталого туризму, зміст і завдання якої необхідно розглядати під більш широким кутом зору.

Формулювання цілей статті. Мета роботи полягає у оновленні змісту концепції сталого туризму, та в обґрунтуванні необхідності її впровадження для збереження культурної спадщини та відновлення постраждалих територій України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Класичний зміст концепції сталого туризму передбачає поєднання трьох складових: економічної, соціальної та екологічної. Іншими словами:

1) подорож туриста має створювати економічний ефект як для галузі, так і для регіону, що приймає туриста;

2) організована мандрівка не повинна шкодити життєдіяльності населення регіону-реципієнта з урахуванням їх етнічних і культурних особливостей;

3) екологічна свідомість як організаторів турів так і самих подорожуючих, які мають дбайливо ставитися до оточуючого середовища.

Сучасний світ та реалії, в яких опинилась туристична галузь за останні три роки, диктує необхідність доповнення концепції певними умовами успішного дотримання зазначених складових. Не можна стверджувати, що їх взагалі не було, але їх вага саме зараз зростає у геометричній прогресії:

1. Безпека – ця умова стала дуже актуальною для життєдіяльності туристичної галузі країни та світу ще наприкінці 2019, коли світ стикнувся з пандемією, спричиненою вірусом COVID-19. Лютий 2022 – поставив нові виклики не тільки для туристичної галузі країни, але і для всієї світової спільноти. Умова безпеки стає не просто умовою організації туристичної діяльності, а її фундаментом.

2. Друга умова – соціальний діалог, який є «цементом», що пов'язує між собою класичні три складові сталого туризму і забез-

печує життєдіяльність туристичної галузі та суміжних сфер діяльності навіть в умовах глибокої економічної кризи та війни [10]. Більша частина працівників туристичних підприємств та підприємств сфери гостинності перетворились на волонтерів, консультуючи з питань перетину кордону, допомагаючи із розміщенням та організацією харчування біженців, вирішуючи питання захисту та збереження пам'яток історико-культурної спадщини, які у мирний час виконували роль туристичних магнітів. Це робота на майбутнє і галузі і власної справи.

Україна володіє величезною і різноманітною культурною спадщиною, в якій відбилася її складна, драматична історія, різнобарвна палітра спрямованих на неї в різні часи цивілізаційних впливів. Кожен пам'ятник, меморіальний комплекс чи споруда є символом тієї чи іншої події чи епохи, котра відобразилась на житті наших предків, батьків і взагалі історії держави. Одним з важливих компонентів прогресу є механізм передачі культурних цінностей та надбаного досвіду майбутнім поколінням. Суворим випробуванням на шляху розвитку України стало повномасштабне вторгнення Росії на її терени. Від початку повномасштабної війни на території нашої країни і дотепер російські війська знищують культурні пам'ятки.

Міністерство культури та інформаційної політики України веде реєстр збитків у сфері культурних цінностей України. Станом на травень 2022 року було зафіксовано 370 випадків знищення росіянами культурної спадщини українського народу. Майже половина з цих 370 пам'яток культури – це церкви різних конфесій, також 35 пам'яток історії, архітектури та містобудування, 29 меморіальних пам'ятників на честь історичних особистостей та подій XIX – початку XXI ст., 19 будівель та комплексів музеїв і заповідників, 33 будинки культури, театри, бібліотеки та інші об'єкти цінної історичної забудови. Зруйновано та пошкоджено 16 пам'яток національного значення та 72 – місцевого значення [11].

Спираючись на мапу культурних втрат, було розроблено таблицю воєнних злочинів, скоєних Росією в Україні за областями, але враховуючи можливості публікації, розміщуємо тільки приклад Київської області (табл. 1).

Найбільша частка пошкоджених пам'яток знаходиться у Харківській області, а зруйнованих і знищених – у Донецькій (рис. 1). Загалом, найбільше руйнувань зазнали об'єкти культурної спадщини в Харківській, Донецькій,

Київській областях. Обстріли та бомбардування з боку російських військових зруйнували повністю або пошкодили безліч музеїв, церков, театрів, бібліотек та інших установ. Серед об'єктів – неоціненні експонати, такі як стародавні пам'ятники, скульптури, картини світового рівня, рідкісні книги. Об'єкти культурної цінності, які не вдалося знищити бомбардуваннями, масово грабуються та вивозяться на територію Росії, деякі з викрадених тоді арт об'єктів досі не знайдені.

Слід зазначити, що до воєнних злочинів відносяться:

1. Пошкодження старовинних будівель (пам'яток архітектури), історичних кладовищ, пам'ятників, релігійних споруд, творів мистецтва, пам'яток природи, будівель закладів культури – театрів, музеїв, бібліотек та ін.

2. Руйнування археологічних об'єктів – курганів, валів давніх земляних укріплень, місць розкопок та ін.

3. Захоплення майна, пограбування окупаційними силами музеїв, бібліотек та інших закладів культури.

Відбудова культурних пам'яток України буде здійснюватися кількома інструментами: за допомогою внутрішніх ресурсів, за підтримки інших країн, за кошти спеціальних фондів. Зараз загальна схема тільки на стадії створення. Наразі Україна докладає усіх зусиль, щоб зберегти якнайбільше пам'яток. Міністерство культури та інформаційної політики активно консультується з ЮНЕСКО щодо способів зберігання культурних об'єктів під час бойових дій [13]. Найцінніші пам'ятки культурної спадщини маркують міжнародним знаком «Блакитний щит», що свідчить про посилений охоронний статус. Знищення або пошкодження об'єктів з таким маркуванням є прямим воєнним злочином проти культурної спадщини. Артефакти музеїв, церков, і культурні цінності з архівів складають у фанерні ящики, скульптури запаковують спеціальною плівкою та закладають мішками із піском, вітражі храмів та фасади із стародавнім різьбленням обшивають бляхою. Таким чином цінності захищаються від ушкоджень, які можуть спричинити пожежі, уламки чи вибухова хвиля. Громадські організації максимально залучають меценатів до забезпечення необхідними матеріалами для захисту пам'яток та волонтерів, які допомагають своїми силами [13]. Міністерство культури України веде перемовини з іноземними партнерами та послами щодо фінансової та консультативної підтримки у відновленні культурних пам'яток.

Таблиця 1

Постраждала культурна спадщина Київської області [12]

Пошкоджена пам'ятка	Зруйнована пам'ятка	Знищена пам'ятка
<ol style="list-style-type: none"> 1. Пам'ятник воїнам-землякам, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни, м. Буча. 2. Пам'ятник 341 воїну-односельчанину, що загинули в роки Другої світової, встановлений у 1967 р., смт. Макарів. 3. Меморіальний пам'ятник воїнам у вигляді машини БРДМ-2, м. Буча. 4. Меморіал, облаштований у 1953, 1957 та 1973 рр. на пам'ятці історії місцевого значення – братській могилі воїнів-земляків, загиблих під час Другої світової війни, смт. Бородянка. 5. Пам'ятник робітникам Бучанського цегляного заводу, полеглим у роки Другої світової війни, м. Ірпінь. 6. Будівля центральної міської бібліотеки, м. Ірпінь. 7. Будівля Макарівського історико-краєзнавчого музею, смт. Макарів. 8. Церква св. Іоанна Хрестителя, с. Мощун. 9. Будівля Української євангельської Будівля Макарівського історико-краєзнавчого музею, смт. Макарів. 10. Церква св. Іоанна Хрестителя, с. Мощун. 11. Будівля Української євангельської теологічної семінарії, спорудженої на початку ХХІ, м. Київ. 12. Пам'ятник – погруддя Тараса Шевченка, смт. Бородянка. 13. Церква святителя Іоасафа Білогородського, м. Київ. 14. Київська телевежа 1968 р., м. Київ. 15. Колишній Лук'янівський народний будинок 1900-02 рр., в якому розміщується театр "Київська мала опера", м. Київ. 16. Церква Покрова Пресвятої Богородиці, збудована на початку ХХІ ст., с. Липівка. 17. Церква Покрови Пресвятої Богородиці, збудована у 2010 р., с. Бишів. 18. Церква Воскресіння Христового, с. Рудницьке. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Вознесенська церква, с. Бобрик. 2. Дерев'яна церква Різдва Пресвятої Богородиці, с. Перемога. 3. Церква Різдва Пресвятої Богородиці, с. Ясногородка. 4. Жіночий монастирський храм, с. Фасова. 5. Братська могила 30 воїнів Радянської Армії і пам'ятник воїнам-землякам, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр., м. Гостомель. 6. Петро-Павлівська церква ХХ ст., м. Буча. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Історична будівля Іванківського краєзнавчого музею, смт. Іванків. 2. Старовинний житловий будинок початку ХХ ст., де у роки Другої світової війни перебував штаб 1-го Українського фронту, смт. Макарів. 3. Церква св. великомученика Георгія Побідоносця, м. Ірпінь. 4. Сучасний житловий будинок, в якому зберігався архів-бібліотека Фонду В'ячеслава Чорновола, м. Буча 5. Дерев'яна церква Святого Георгія, с. Заворичі. 6. Дерев'яна Вознесенська церква, с. Лук'янівка.

Так, хорватські фахівці ділилися з українськими, як вони ховали свої пам'ятки під час війни 30 років тому. Також було створено спеціальний Штаб порятунку спадщини, роботу якого контролює ЮНЕСКО, Міжнародна рада музеїв, Міжнародний центр з дослідження, збереження та реставрації культурних цінностей. За підтримки Штабу порятунку спадщини, Національний музей Революції гідності створив інструкцію для музеїв, як діяти в умовах війни. Частиною обладнання для збереження

та пакування цінностей, зокрема протипожежну техніку, надіслала Україні Польща [13].

Але, на жаль, не всі культурні цінності є можливість евакуювати у бомбосховища чи обкласти піском. Більшість пам'яток архітектури все одно залишаються під загрозою ворожих обстрілів. Але все ж знайшли спосіб, як їх можна зберегти. Це можна зробити в електронному вигляді, якщо зафіксувати точні розміри і зовнішній вигляд пам'яток. У такому разі, споруду можна буде реставрувати та

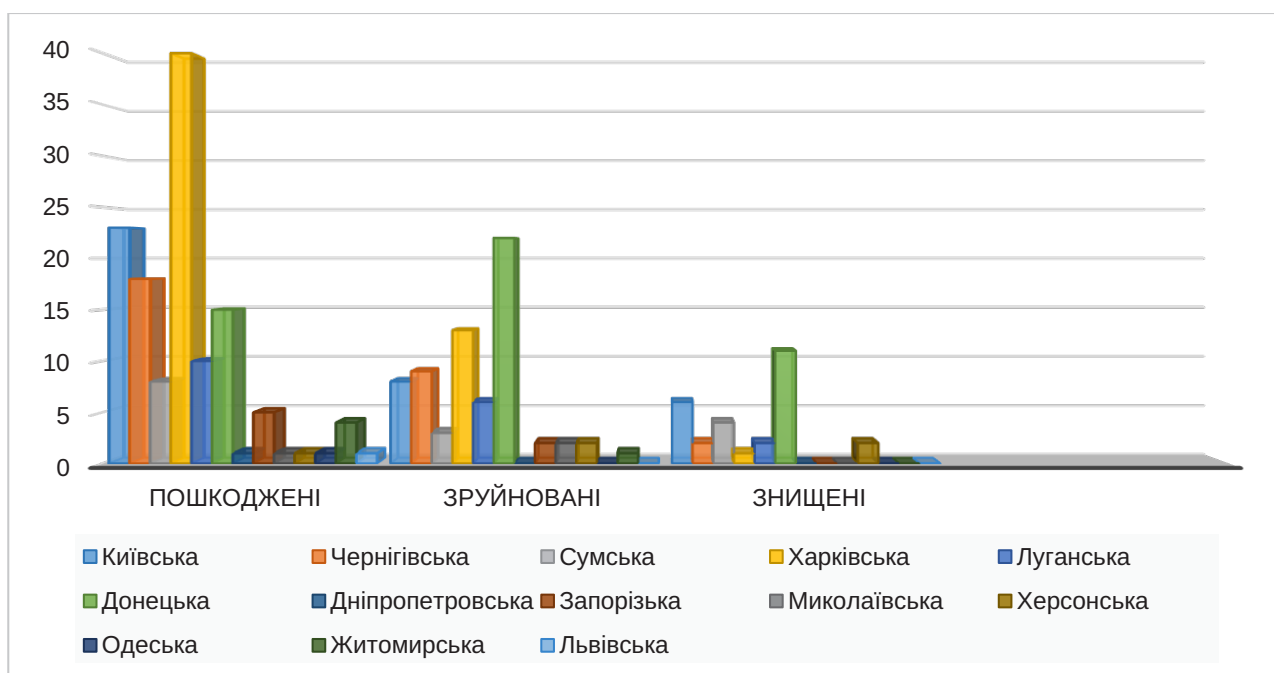

Рис. 1. Географія та кількість постраждалих культурних пам'яток

Джерело: [12]

відбудувати, навіть якщо ворожий вогонь її пошкодить. Комп'ютерна техніка дозволяє з великою вірогідністю і точністю наближати будь-яку копію до оригіналу. Декілька таких проектів вже започатковані у Києві, Львові, Чернігові та Харкові. У Львові цифровий паспорт споруд роблять за допомогою техніки лазерного сканування. Архітектори вже встигли оцифрувати церкву Ольги та Єлисавети та інші храми, палац Лозинського, костел Кларисок. Платформу для збору цифрових 3D-копій пам'яток та важливих історичних споруд ініціювала данська організація Blue Shield Danmark спільно з ЮНЕСКО. Також про підтримку у цифровізації української культурної спадщини заявили Польща та Литва.

Один з експертів, що працює над збереженням пам'яті про зруйновані історичні пам'ятки України – це французький інженер-доброволець Еммануель Дюран. Він допомагає групі українських архітекторів, інженерів, експертів з історичного будівництва та директору музею реєструвати важливі споруди. Дюран вже працював над відтворенням колишньої пожежної частини 1887 року з червоної цегли у Харкові, що в березні зазнала ушкоджень внаслідок ворожих обстрілів міста. Інженер встановлює лазерний сканер у стратегічно найважливішому куті сильно пошкодженої будівлі. Пристрій записує будівлю з усіх боків. Такий сканер записує 500 тисяч пікселів в

секунду. Потім місце змінюється і сканується вся будівля ззовні та всередині. Загалом виходить мільярд пікселів. Потім інженер збирає та узагальнює всі дані на комп'ютері, щоб створити 3D-модель будівлі. У результаті отримується відтворення з точністю до п'яти міліметрів, яке можна повертати у будь-якому напрямку або нарізати на секції. Це дає змогу скласти план будівлі на майбутнє та допомагає зрозуміти, чи не пошкоджені якісь елементи, що важливі для безпеки, і подивитися, що можливо відновити, а що ні. Наразі інженер працює над будівлею економічного факультету Харківського національного університету імені Каразіна [14].

Після війни важливе переосмислення відбудови, адже нові проекти мають спиратися на досвід, який зараз переживає країна. Нові будівлі необхідно будувати з бомбосховищами та підземними паркінгами. Керівництво країни вже почало перемовини щодо відновлення культурної спадщини України з лідерами різних держав. Такі дії передбачають не тільки фінансову підтримку, а й безпосередню участь країн-союзників, тобто окремі країни будуть мати можливість відбудувати окремі регіони України. Велика Британія вже запропонувала очолити відбудову Київської області, а Швеція – Миколаївської; Італія, Японія, Данія також хочуть приймати участь у відбудові постраждалих територій України. Також

лідери країн Європейського союзу домовилися підтримати Україну у відновленні після війни - ними була обговорена ідея створення Трастового фонду солідарності в Україні, який вже розпочав свою роботу в травні. Цей фонд можна використовувати не тільки для відбудови, також він знадобиться країні для здійснення соціальних виплат.

Для архітекторів з усього світу запустили проєкт, в якому вони можуть вибрати одну зі зруйнованих або пошкоджених історично-важливих будівель, що знаходяться в галереї, і запропонувати візуалізацію її відновлення. Архітектурною Палатою НСАУ було створено Координаційний штаб для відновлення міст і пам'яток України. Ця організація включає всі регіони України та запрошує небайдужих проєктувальників, архітекторів, інженерів, виробників та постачальників будівельних матеріалів заповнити форму [15].

Важливим фактором збереження військово-історичного ландшафту полів битв є їх меморіалізація, яка передбачає не тільки установку на них різних пам'ятників і пам'ятних знаків, а й закріплення в народній пам'яті прямого асоціативного зв'язку між історичною подією і місцевістю, де воно відбулося. Створення на місці втраченої пам'ятки культури меморіалу стане не тільки важливим кроком для українського народу, а і буде привабливим з туристичної точки зору. А вже зараз популярність України в світі дуже зросла і з припиненням бойових дій туристи забажають на свої очі побачити наслідки цих жаклих подій.

Працівники туристичної галузі на чолі з Державною агенцією розвитку туризму працюють над новими туристичними маршрутами, що будуть прокладені по постраждалих від війни та деокупованих територіях. Так перші екскурсії вже проведено по Чернігову, який зазнав значних руйнувань та втрат від бойових дій. Але, завдяки волонтерству та «інформаційному фронту», який тримали у

тому числі і представники туристичної індустрії, розповідаючи усьому світу про трагедію втрат та руйнацію міста, на першу екскурсію, яку 12 червня проводив найвідоміший в Україні чернігівський екскурсовод Ервін Міден, прийшла і приїхала велика кількість бажаючих. Цей факт засвідчує, що увага до України та зацікавленість у збереженні та пізнанні її культурної спадщини зараз на світовому рівні зростає в рази.

Найбільш перспективні напрямки розвитку туризму в Україні в межах реалізації концепції сталого туризму: солідарний, волонтерський, інклюзивний, меморіальний. Саме про них говорять провідні фахівці галузі.

Висновки. Отже, нам необхідно переймати досвід інших країн з охорони та збереження пам'яток, з метою мінімізації втрат культурної спадщини. Вже зараз слід починати роботи з моніторингу втрачених культурних ресурсів та спроби відновити або повернути награване. Меморіалізація культурної спадщини сприятиме процесу її швидкого відновлення у разі можливості.

У ході дослідження визначено, що в умовах воєнного стану реалізація концепції сталого туризму має бути доповнена умовами безпеки та всебічного соціального діалогу на рівні галузі та цивілізованої світової спільноти. У останні місяці представники українського туристичного бізнесу, працюючи як волонтери на гуманітарному та інформаційному фронтах, підсилюють увагу до історичного і культурного надбання нашої країни, залучають кваліфіковані людські і фінансові ресурси для збереження та подальшого відновлення об'єктів культурного надбання. Такий підхід вже зараз дає перші позитивні результати для відродження туристичної індустрії одразу після закінчення війни. Таким чином доведено, що реалізація концепції сталості туризму може стати дієвим інструментом по відродженню культурної спадщини України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бруч В., Галиш Н. Сталий розвиток туристичної індустрії: екологічний та статистичний вимір. *Економічний аналіз*. 2020. Том 30. № 4. С. 23–30.
2. Роїк О., Лущик М. Стратегічні напрями сталого розвитку туризму у Львівській області з урахуванням сучасного стану. *Економіка і суспільство*. 2018. № 17. С. 158–164.
3. Стратегії сталого розвитку в туризмі та готельно-ресторанному бізнесі: можливості і проблеми запровадження в Україні : кол. монографія [Електронний ресурс] / за ред. д-ра іст. наук, проф. Чепурди Г. М.; Черкас. держ. технол. ун-т. Черкаси : ЧДТУ, 2021. 189 с.
4. Гапоненко Г., Євтушенко О., Шамара І. Пріоритетні напрями забезпечення сталого розвитку туризму України в умовах пандемії. *Бізнес Інформ*. 2021. № 5. С. 227–235.

5. Грицюк М., Грицюк Ю. Побудова стратегії сталого розвитку туризму в карпатському регіоні. *Науковий вісник НЛТУ України. Серія економічна*. 2017. Вип. 27, № 2. С. 130–136.

6. Закон України «Про охорону культурної спадщини» (зі змінами і доповненнями) від 8.06.2000 № 1805-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 39. Ст. 333. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1805-14> (дата звернення: 14.05.2022).

7. Закон України «Про курорти» (зі змінами і доповненнями) № 2026-III від 05.10.2000. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 50. Ст. 435. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2026-14#Text> (дата звернення: 14.05.2022).

8. Конвенція ООН про охорону Всесвітньої культурної і природної спадщини від 16.11.1972. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_089 (дата звернення: 14.05.2022).

9. Рамочная конвенция Совета Европы ETS № 199 от 27 октября 2005 о значении культурного наследия для общества. URL: <https://rm.coe.int/1680083829> (дата звернення: 14.05.2022).

10. Власенко Н. (2022). Як живе туристична галузь України в період війни. *Made for minds*. 22 травня. URL: <https://www.dw.com/uk/yak-zhyve-turystychna-haluz-ukrainy-v-period-viiny/a-61838301> (дата звернення: 20.06.2022).

11. Кржиговська К. Створено реєстр пошкоджень культурних цінностей в Україні. *Polska Agencja Prasowa*. 02.05.2022. URL: <https://www.pap.pl/ua/news%2C1196104%2Cstvoreno-reestr-poshkodzen-kulturnikh-cinnostey-v-ukraini-narazi-u-spisku-277> (дата звернення: 20.06.2022).

12. Мапа культурних втрат (2022). *Український культурний фонд*. URL: <https://uaculture.org/culture-loss/> (дата звернення: 11.06.2022).

13. Пам'ятки під обстрілами: як захистити культуру від війни? *20 хвилин*. 9 травня 2022. URL: <https://zt.20minut.ua/kul-tura/pamyatki-pid-obstrilami-yak-zahistiti-kulturu-vid-viiny-11603231.html> (дата звернення: 11.06.2022).

14. Пошкоджені ворогом історичні пам'ятки оцифровують за допомогою сучасних технологій. *BuildPortal*. 31.05.2022. URL: <https://budport.com.ua/news/24308-poshkodzheni-vorogom-istorichni-pamyatki-ocifrovuyut-zadoporomogo-u-suchasnih-tehnologiy-foto-video> (дата звернення: 11.06.2022).

15. Теличук Б. Як відбудувати Україну після війни. *Ukrainer*. 11.05.2022. URL: <https://ukrainer.net/vidbudova/> (дата звернення: 20.06.2022).

REFERENCES:

1. Bruch, V., Halysh, N. (2020). Stalyy rozvytok turystychnoyi industriyi: ekolohichnyy ta statystychnyy vymir [Sustainable development of the tourist industry: ecological and statistical dimension]. *Economic analysis*. Volume 3, no. 4, pp. 23–30. (in Ukrainian)

2. Roik, O., Luschyk, M. (2018). Stratehichni napryamy staloho rozvytku turyzmu u Lvivskiy oblasti z urakhuvannya suchasnoho stanu [Strategic directions of sustainable development of tourism in the Lviv region taking into account the current situation]. *Ekonomika i suspilstvo*, no. 17, pp. 158–164. (in Ukrainian)

3. Stratehiyi staloho rozvytku v turyzmi ta hotelno-restorannomu biznesi: mozhlyvosti i problemy zaprovadzhennya v Ukrayini [Strategies of sustainable development in tourism and the hotel and restaurant business: opportunities and problems of implementation in Ukraine]: col. monograph [Electronic resource] (2021). Edited by Dr. ist. Sciences, Prof. Chepurdy G. M.; Cherkasy state technology Univ. Cherkasy: ChDTU, 189. (in Ukrainian)

4. Gaponenko, G., Yevtushenko, O., Shamara, I. (2021). Priorytetni napryamy zabezpechennya staloho rozvytku turyzmu Ukrayiny v umovakh pandemiyi [Priority directions for ensuring the sustainable development of tourism in Ukraine in the conditions of the pandemic]. *Biznes Inform*, no. 5, pp. 227–235. (in Ukrainian)

5. Hrytsyuk, M., Hrytsyuk, Y. (2017). obudova stratehiyi staloho rozvytku turyzmu v karpat-skomu rehioni [Building a strategy for the sustainable development of tourism in the Carpathian region]. *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny. Seriya ekonomichna*, vol. 27, no. 2, pp. 130–136. (in Ukrainian)

6. Law of Ukraine "Pro okhoronu kulturnoyi spadshchyny [On Protection of Cultural Heritage]" with amendments and additions (2000). No. 1805-III. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. No. 39. Article 333. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1805-14> (date of application: 14.05.2022) (in Ukrainian)

7. Law of Ukraine "Pro kurorty [On Resorts]" with amendments and additions (2000) No. 2026-III. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. No. 50. Article 435. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2026-14#Text> (date of application: 14.05.2022) (in Ukrainian)

8. Konventsiya OON pro okhoronu Vsesvitnoyi kulturnoyi i pryrodnoyi spadshchyny [UN Convention on the Protection of the World Cultural and Natural Heritage]. 16th of November, 1972. Available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_089 (date of application: 14.05.2022). (in Ukrainian)
9. Ramochnaya konventsiya Soveta Yevropy ETS o znachenii kul'turnogo naslediya dlya obshchestva [Framework Convention of the Council of Europe ETS on the importance of cultural heritage for society] No. 199, 27th of October, 2005. Available at: <https://rm.coe.int/1680083829> (date of application: 14.05.2022). (in Russian)
10. Vlasenko, N. (2022). Yak zhyve turystychna haluz Ukrayiny v period viyny [How the tourism industry of Ukraine lives during the war]. *Made for minds*. 22nd of May. Available at: <https://www.dw.com/uk/yak-zhyve-turystychna-haluz-ukrainy-v-period-viyny/a-61838301> (date of application: 20.06.2022). (in Ukrainian)
11. Krzykowska, K. (2022). Stvoreno reyestr poshkodzen kulturnykh tsinnostey v Ukrayini [A register of damage to cultural values in Ukraine has been created]. *Polska Agencja Prasowa*. 2nd of May. Available at: <https://www.pap.pl/ua/news%2C1196104%2Cstvoreno-reestr-poshkodzen-kulturnikh-cinnostey-v-ukraini-narazi-u-spisku-277> (date of application: 20.06.2022). (in Ukrainian)
12. Mapa kulturnykh vtrat [Map of cultural losses] (2022). *Ukrayinskyy kulturnyy fond*. Available at: <https://uaculture.org/culture-loss/> (date of application: 11.06.2022). (in Ukrainian)
13. Pam'yatky pid obstrilamy: yak zakhystyty kulturu vid viyny? [Sights under fire: how to protect culture from war?] (2022). *20 khvylyn*. 9th of May. Available at: <https://zt.20minut.ua/kul-tura/pamyatki-pid-obstrilami-yak-zahystiti-kulturu-vid-viyni-11603231.html> (date of application: 11.06.2022). (in Ukrainian)
14. Poshkodzheni vorohom istorychni pamyatky otsyfrovuyut za dopomohoyu suchasnykh tekhnolohiy [Historical monuments damaged by the enemy are digitized using modern technologies] (2022). *BuildPortal*. 31st of May. Available at: <https://budport.com.ua/news/24308-poshkodzheni-vorogom-istorichni-pamyatki-ocifrovuyut-za-dopomogoyu-suchasnih-tehnologiy-foto-video> (date of application: 11.06.2022). (in Ukrainian)
15. Telychuk, B. (2022). Yak vidbuduvaty Ukrayinu pislya viyny [How to rebuild Ukraine after the war]. *Ukrainer*. 11th of May. Available at: <https://ukrainer.net/vidbudova/> (date of application: 11.06.2022). (in Ukrainian)